

MEGEMLEKEZÉS

LAKY TERÉZ (1926–2005)

HÁRS Ágnes–NEUMANN László

Kopint-Datorg

H-1081 Budapest, Csokonai u. 6.; e-mail: h8129har@ella.hu

Foglalkoztatási Hivatal, Kutatási Főosztály

H-1066 Budapest, Mozsár u. 14; e-mail: neumann@mtapti.hu

Nehéz és megszokhatatlan. Úgy kell írunk, hogy nem tudhatjuk többé szeretetteljes, ám mégis kritikus tekintetét a hátunk mögött, amint fejcsóválva biztat: a jelen kérdéseit nézzük, előre tekintünk, s ne hátrafelé vizsgálódjunk... Mi értelme a régmúltról, a már megírtakról beszélni... Ő maga keveset beszélt saját múltjáról, korosztálya visszaemlékezéseit sem kedvelte. S mi fiatalabbak, akiket egyszer talán „tanítványaiként” tartanak majd számon, valóban adósai maradtunk az ünnepléssel, a visszatekintéssel. Hetvenedik, de még hetvenötödik születésnapján sem gondoltuk, hogy már ideje a megállásnak, az ünnephez méltó tiszteletadásnak, szakmai összegzésnek... Laky Teréz, aki számunkra már örökre Laky Teri marad, fiatalos volt, és mindig jelenlévő... A tisztelet bennünk volt, s majd, gondoltuk, talán a nyolcvanadikon s talán most megérthetjük, miért maradt el a visszatekintés. Pedig tudtuk, hogy szociológusként sok évtizede fontos „nagy öregje” hazai közéletünknek, munkájával, közéleti tevékenységével, jelenlétével a vitákon, a szakmai bizottságokban, a szerkesztőségekben és az egyetemen, ahol több generáció emlékezhet vissza a szervezet-szociológiai, munkaszociológiai kurzusainak óráira.

Pályáját újságíróként kezdte, dolgozott a *Szabad Nép* munkatársaként, ahonnan azután egy viharos pártgyűlés után távolították el. Ez az életszakasz a hatvanas évekkel ért véget, szerződéses újságíróként, a *Tanácsok Lapjánál*. Az újságíróskodásból nemcsak első kutatási témáját hozta magával (a „tanácsi vezetők” hierarchiája – ez volt talán a legkorábbi kísérlet a magyar szociológiában egy kérdőíves elitvizsgálatra [Laky 1971-72]), hanem felülmúlhatatlan munkabírását, ragaszkodását a megfogalmazás pontosságához – és nem utolsó sorban a személyes hangvételhez. Kollegái, akik írásainak első olvasói voltak, tudják, hogy mindig hajlandó volt megfogadni a kritikai reakcióknak a tényekre, a gondolatmenete logikájára vonatkozó részeit, de a megfogalmazásaitól, saját hangjától soha nem lehetett eltéríteni.

A hetvenes évek eleje óta szociológusként élt a tudatunkban, 1968-tól a KSH Infelor nevű számítástechnikai vállalatánál, majd 1973-tól a KSH Gazdaságkutató Intézet kutatójaként, 1982-től pedig – mindvégig – a nevét váltogató Munkaügyi Kutatóintézet Mozsár utcai épületében dolgozott. Gazdaságszociológus volt, szociológusnak

közgazdász, ám szemléletében közgazdászként mégis szociológus maradt. *Érdekvizonyok a vállalati döntésekben* című, a nyolcvanas évek elején publikált kötetének bevezetőjében tisztázza – mintegy önmaga számára is – ezt a munkásságát mindvégig kísérő kettősséget: „A szociológia nézőpontjából és eszközeivel végzett vizsgálódás szükségképpen másként közelíti a gazdaság jelenségeit, mint a közgazdaságtan, vagy mint a vállalatok életével, működésével foglalkozó egyéb tudományok...” (Laky 1978:7). A hetvenes években írt munkái az érdekvizonyok feltárásával és empirikus leírásával gazdagították a korábban szegényes tudásunkat. Ennek a korszaknak máig megkerülhetetlen tanulmányait olvashattuk a *Gazdaságban*, és a kor legrangosabb hazai társadalomtudományi folyóiratában, a *Valóságban* (Laky 1979, 1980, 1984, 1987).

Kétségtelenül a hetvenes évek még a magyar szociológia újraindulásának hőskora volt, amikor a közgazdászok és szociológusok táboraik még kevésbé váltak szét. Ő azon társadalomkutatók közé tartozott, akik akármelyik szakmát is művelték, munkáik valamilyen módon a hivatalos ideológia ellenpólusaként jelentek meg, többé-kevésbé nyíltan a reformok végigvitele mellett érvelve, vagy – mint az ő esetében – egyenesen kutatási témaként fogalmazva meg azt, hogy milyen okok vezettek a gazdasági reformok elakadásához. Az „érdekvizonyok” – bármennyire avittnak is hangzik ez a fogalom egy mai szociológus számára – a hetvenes években a reformok nyelvén szólt, mint ahogy akkoriban tulajdonképpen a szociológia egésze is – amint ezt Kuczi Tibor és Becskeházi Attila kifejtették – a reformokról szóló diskurzus nyelvezetként funkcionált. Laky Teri egész szociológusi életműve a reformer elkötelezettség mintapéldája: a rendszerváltás előtt érdeklődése homlokterében a „szocialista gazdasági rendszer” reformjainak lehetősége állt, míg az utóbbi másfél évtizedben a magántulajdonú piacgazdaságra való áttérés, annak kiteljesedése, majd pedig Magyarországnak az Európai Unióba való illeszkedésével járó problémái izgatták.

Szigorúan és fegyelmezetten kötelezte el magát a tényfeltáró, empirikus vizsgálódás mellett: „A gazdasági jelenségek társadalmi okait kereső sokéves munka tapasztalatai alapján úgy érzem, hogy a szociológia ma elsősorban az érdekvizonyok feltárásával adhat a társadalomról lényeges, új ismereteket. Az érdekvizonyok kutatása azonban viszonylag új területe a hazai szervezetszociológiának. [...] Magam is választás elé kerültem: a vállalatoknál összegyűjtött tények leírása, vagy inkább az elméleti összefüggések, a témához kapcsolódó kulcsfogalmak, az értelmezésük körüli viták áttekintése és értékelése kapjon-e nagyobb hangsúlyt e munkában? Végül is a tények ismertetését és elemzését választottam elsődleges mondanivalóként...” (Laky 1982: 9). Visszatekintve egységes és szigorú logika alapján összerendezett gondolatok fogalmazódnak meg egy-egy, az ezredfordulót túlélő cikkében. Az érdekvizonyokat leíró tanulmányok a korábbi empirikus vizsgálatokat, a szociológusi pályájának korai munkáit is magukba olvaszthatták (Laky 1971-72; Laky–Endreffy 1972).

A nyolcvanas évek szocialista gazdaságában a vállalati formák átalakulása, fellazulása ment végbe, s ez Laky Teri érdeklődését a változatosabb, új szervezeti formák és működésük belső mechanizmusainak leírása felé terelték. Nem nehéz észrevenni, hogy a kor ‘új kisvállalkozási formáinak’ kutatása során is az izgatta elsősorban, hogy a hetvenes évek elején elakadt reformfolyamat új lendületet kap-e a ‘szervezett gazdaság’ résztvevői közé belépő kisszövetkezetektől, GMK-któl, VGMK-tól és a többi – ma már elfeledett – cégjogi forma színre lépésétől. *Eloszlott mítoszok – tétova szándékok* címmel írt, alapos empirikus munkán alapuló cikke azonban arra mutatott rá, hogy

a legnagyobb számban alakult VGMK-k funkciója alig több mint a korábbi korlátozott vagy „fekete” túlóra-lehetőségek kibővítése-legalizálása, és a vállalatvezetés számára sem más, mint tágra nyitott kiskapu az állam központi bérszabályozásának kijátszására. Valódi vállalkozást – schumpeteri értelemben – a szocialista nagyvállalatoktól jogilag független vállalkozásokban sem igen lelt, de még növekedés-orientált magánvállalkozást se nagyon, hiszen a nyolcvanas évekre sokkal jellemzőbb volt az állami cégeknek bedolgozó, jövedelemkiegészítő céllal gründolt, családi méreteknél megrekedt kisüzem, ami aligha jelentett komoly kihívást a szinte még intakt állami-szövetkezeti szektornak (Laky 1984, 1987; Laky–Neumann 1990)

A kisvállalkozások kutatása, működésük leírása összeolvadt a nyolcvanas évek végén a rendszerváltás folyamatával, a kisvállalkozások eközben végbement változásaival. Laky Teri érdeklődése egyszerre fordult a kisvállalkozók mint társadalmi réteg felé, és követte azokat a – tág értelemben vett – privatizációs folyamatokat, melyek az állami-szövetkezeti szektor lebomlását kísérték. Az ő inspirációjára jött létre az első komolyabb statisztikai elemzés a kisvállalkozók akkor feltűnt új társadalmi csoportjáról (Laky 1990). Az „átmenet” gazdasági folyamatainak társadalmi hatását keresve szinte szükségszerűen fordult érdeklődése a foglalkoztatás kérdései felé: akár a „kényszervállalkozások” problémájáról volt szó, akár a foglalkoztatást bővítő kisvállalkozások támogatásáról – melynek kivételesen a gyakorlatába is belekóstolt különböző alapítványok kurátoraként –, akár a privatizáció kezdetén a munkavállalói tulajdon kísérletéről (Laky 1992, 1993). Akkor is következetesen liberális, mégis a társadalmi hatásokat is mérlegelő álláspontot képviselt, amikor a külföldi tőke megjelenése váltott ki vitákat és politikai viharokat. Ebben a kérdésben privatizáció-párti nézeteket vallott: sokak akkori vélekedésével ellentétben nem a korszerűtlen állami vállalatok munkahelyeinek megvédésében látta az állami foglalkoztatáspolitikai feladatát, hanem az új, tőkeerős vállalkozások megjelenését elősegítő politikától remélt – ma már tudjuk, joggal – a régi munkahelyek megmentését és újjak teremtését, és végül soron egy stabil piaci és technikai háttérrel rendelkező, magas munkakultúrájú szektor kialakulását (Laky–Neumann–Boda 1999).

Érdeklődése a Munkaügyi Kutatóintézet főmunkatársaként, majd a kilencvenes évek elején néhány évig igazgatójaként, utóbb tanácsadóként a munkaerőpiaci politika aktuális kérdései felé fordult. 1996-ban kapott állami kitüntetésének indoklása szokatlanul pontosan fogalmazta meg a szakmai életutat: „a gazdaságszociológia és a munkaügyi politika tudományos megalapozása érdekében kifejtett munkássága elismeréséért”. A kilencvenes években írt munkái az átalakuló munkaerőpiac leírását és megértését és a foglalkoztatáspolitikai elszánt jobbítását célozták.

Ekkor, az 1990-es évek elején talált ki a maga és a szakmai és politikai közönség számára egy új projektet: az angol *Employment Gazette* (később: *Labour Market Trends*) folyóirat elemzéseinek mintájára évente megjelentetett egy-egy „fehér” kötetet a magyarországi munkaerőpiac aktuális kérdéseiről *Munkaerőpiaci folyamatok* címmel, ami szinte egyszemélyes intézménnyé tette őt. Mindig biztos kézzel összeállított keresztmetszetet és elemzést adott az előző év aktuális munkaerő-piaci folyamatairól, magyar, s néhány évvel később angol nyelven is. A kiadvány kézikönyvként szolgált a munkaügyi apparátus, a szélesebb szakmai közvélemény, az oktatás számára, és a külföldi szakértők is fontos forrásként használták. Emellett rendszeresen bevezető tanulmányt írt az előző év munkaerő-piaci folyamatairól az MTA

Közgazdaságtudományi Intézet gondozásában évente megjelenő *Munkaerőpiaci tükrök* című tanulmánykötethez is.

A foglalkoztatáspolitikai befolyásolásának, jobbításának reformer szándéka vezette a kilencvenes évek változó munkaerőpiacának megértésében is. Az ebben az időszakban íródott cikkei – a kisvállalkozásokról publikált tanulmányok folytatásaként – az átmenet gazdaságának és szervezeteinek, valamint az Európai Unió munkaerőpiacának megértése igényével íródtak (Laky 1995, 1996a, 1996b, 1999). Cikkeinek, *Munkaerőpiaci folyamatok* köteteinek – vállaltan – célja volt a szélesebb szakmai közönség felvilágosítása is, a magyar munkaügyi apparátus, a munkáltatói szervezetek és szakszervezetek emberei az ő közvetítésével ismerhették meg azokat az európai problémákat, melyek így, vagy úgy várhatóan bennünket is elérnek. ‘A munka átalakuló világról’ szóló híradásai egyaránt érintették az atipikus munkaviszonyok terjedését, a migráció jelenségét, a munkaviszonyok változását és meghatározásuk nehézségeit és azokat a problémákat, melyekkel az EU országainak meg kell küzdeniük. Másfelől a külföldi szakmai közönség számára is készített számos áttekintést a hazai folyamatokról, például a női foglalkoztatás problémáiról (Laky 2004; Laky–Neumann 2004).

Több éven át vezette a Szociológiai Társaság gazdaságszociológiai szakosztályát, oktatója maradt – jelképes fizetésért – a ma már Corvinus névre hallgató Közgazdaságtudományi Egyetem egyetem szociológiai tanszékének. Elszántan szervezte a munkatudományokra szakosodott fiatal kutatóknak szánt ösztöndíjak odaítélését, és felejtethetetlen érdemeket szerzett a hazai szociológia oly sok más területén is... Munkássága megérdemli, hogy a szomorú alkalom szülte, fésületlen megemlékezésünknel alaposabb, elmélyültebb munkával dolgozzuk fel több évtizedes életművét.

IRODALOM

- Laky T. (1971–72): A tanácsstagok kapcsolatai. Szociológiai vizsgálat Budapest VIII. kerületében. Budapest: Kézirat.
- Laky T. (1979): Vállalatok alkupozícióban. *Gazdaság*, 1: 74–91.
- Laky T. (1980): A recentralizáció rejtett mechanizmusai. *Valóság*, 2: 31–41.
- Laky T. (1982): *Érdekvizonyok a vállalati döntésekben*. Budapest: KJK.
- Laky T. (1984): Mítoszok és valóság. *Valóság*, 1: 1–17.
- Laky T. (1987): Eloszlott mítoszok – tétova szándékok. *Valóság*, 7: 34–49.
- Laky T. (1990): Előszó. In Kuczi T.–Vajda Á.: *A kisvállalkozók társadalmi összetétele*. Zárótanulmány. Budapest: Munkaügyi Kutatóintézet.
- Laky T. (1992): A privatizáció magyarországi sajátosságai és néhány érzékelhető társadalmi hatása. *Szociológiai Szemle*, 1: 45–61.
- Laky T. (1993): A boldogulás elbizonytalanodott lehetőségei. Bevezetés a tanulmányokhoz. In Laky T. szerk.: *Kényszervállalkozások*. *Replika*, 11–12: 237–277.
- Laky T. (1995): A magángazdaság kialakulása és a foglalkoztatottság. *Közgazdasági Szemle*, 42(7–8): 685–709.
- Laky T. (1996a): A magángazdaság kialakulásának hatásai a foglalkoztatottságra 1995-ben. *Közgazdasági Szemle*, (43)7–8: 629–652.
- Laky T. (1996b): A munka Európája. *Európai Tükör*, 2: 34.
- Laky T. (1997): A kisvállalkozások növekedésének korlátai. Kézirat. Az 1996 szeptemberében Ljubljánában az egyetem 50 éves fennállása alkalmából rendezett konferencián elhangzott előadás szövege.

- Laky T. (1991–05): *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok. 1991...2005.* Sorozat, évente megjelenő kötetekkel. Budapest: Munkaügyi Kutatóintézet-Országos Munkaügyi Módszertani Központ-Foglalkoztatási Hivatal-Országos Foglalkoztatási Közalapítvány.
- Laky T. (1999): A foglalkoztatás növelése Nyugat-Európában. Magyar Tudomány, február-március.
- Laky T. (2000–04): Munkaerőpiac 2000...2004-ben. In Fazekas K. szerk.: *Munkaerőpiaci tükrök 2000...2004.* Sorozat évente megjelenő kötetekkel. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont – Országos Foglalkoztatási Közalapítvány.
- Laky, T. (2004): Gender Equality in Employment in Hungary and in Some Other Eastern-European Countries. Prepared for the forthcoming UNRISD volume titled *Beijing Plus Ten*. Geneva: Kézirat.
- Laky T.–Endreffy Z. (1972): *Elégedettség a munkahellyel.* Kérdőíves vizsgálat. Budapest: Kézirat.
- Laky T.–Neumann L. (1990): A nyolcvanas évek 'kisvállalkozói'. In Andorka R.-Kolosi T.-Vukovich Gy. szerk.: *Társadalmi Riport 1990.* Budapest: Társaság.
- Laky T.–Neumann L. (2004): Policies shaping employment, skills and gender equality in the Hungarian labour market. WELLKNOW projekt, June:
http://www.bifrost.is/wellknow/Files/Skra_0005520.pdf
- Laky T.–Neumann L.–Boda D. (1999): *A privatizáció foglalkoztatási hatásai.* „Számadás a táluentumról” sorozat. Budapest: Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.